RIKOSUHRIPÄIVYSTYS

11.4.2018
HE 30/2018 vp

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Rikosuhripäivystyksen lausunto terrorismidirektiivin täytäntöönpanosta

Viite: Lausuntopyyntö 5.4.2018

Rikosuhripäivystys kiittää mahdollisuudesta lausua terrorismidirektiivin täytäntöönpanoa koskevasta hallituksen esityksestä.

Tässä lausunnossa on otettu kantaa vain uhrin asemaa koskevien V osaston artikloiden täytäntöönpanoon Suomessa. Näiden artikloihin toimeenpanemiseksi ei ole esitetty lakimuutoksia. Kuten terrorismirikoksen uhrien suojelua, tukemista ja oikeuksia koskevien V osaston artikloiden 24–26 arvioinnista käy ilmi, ovat kolmannen sektorin toimijat tärkeässä roolissa näiden artikloiden käytännön toimeenpanossa.

Lähestymme uhrien auttamista käytännön tilanteiden ja tarvittavien ohjeistusten sekä kehittämistyön kautta. Olennaista on kehittää valmiussuunnittelua siten, että suunnitelmissa huomioidaan terrorismirikoksen uhrien erityisasema direktiivin edellyttämällä tavalla yhteistyössä kaikkien – myös kolmannen sektorin – toimijoiden kanssa.

Terrorismin uhrien erityistarpeet

Terrorismirikoksen uhri joutuu uhriksi yleensä täysin sattumanvaraisesti. Tämä lisää yleistä turvattomuuden tunnetta uhreiksi joutuneiden henkilöiden ja yleisemminkin väestön keskuudessa. Myös median massiivinen kiinnostus voi aiheuttaa erityisiä paineita uhreille.

Uhreina saattaa olla hyvinkin suuri määrä ihmisiä ja pelastustilanteet kaoottisia. Tämä on haaste kaikille alun kriisivaiheen auttajille. Pelkästään kuolleiden ja vakavasti loukkaantuneiden uhrien luotettava tunnistaminen laajoissa ja kaoottisissa tilanteissa voi olla vaikeaa kuten kansainväliset kokemukset osoittavat. Kuitenkin tieto uhrista tulisi saada omaisille ja läheisille mahdollisimman nopeasti.

Terrorismirikoksen uhrin määritelmä ei ole yksiselitteinen. On ratkaistava, ketkä ovat asianomistajia rikosprosessissa, kenellä on oikeus vahingonkorvauksiin tai taloudelliseen kriisiapuun ja keille tulee tarjota kriisipalveluita.

Välittömiä uhreja ovat suoraan iskun kohteiksi johtuneet, iskussa kuolleet tai loukkaantuneet ja/tai taloudellisia menetyksiä kokeneet henkilöt sekä henkensä menettäneiden uhrien omaiset. Laajemmassa määrittelyssä myös iskun lähellä olleet, sen kohteeksi tarkoitetut, mutta iskun fyysisistä vaikutuksista selvinneet henkilöt, katsotaan uhreiksi. Vaikka heillä ei olisi asemaa rikosoikeudellisessa mielessä, olisi tukijärjestelmät rakennettava siten, että tukea olisi tarjolla traumaattisesta tilanteesta selviytymiseen. Tukea voivat tarvita myös muut kuin omaisiksi

katsottavat uhrien läheiset henkilöt. Myös paikallisen yhteisön ja auttamistoimissa mukana olleiden avun tarve tulee huomioida.

Valmiussuunnittelu, ohjaus tukipalveluihin ja uhrien tiedonsaanti

Tilanteiden yllätyksellisyys ja laajuus tarkoittavat sitä, että valmiussuunnittelulla on erittäin suuri merkitys. Tilanteita on harjoiteltava etukäteen ja eri toimijoiden roolit tulee saada selkeiksi. Pienemmillä paikkakunnilla kriisitoimijoita on yleensä vähemmän, joten paikallisten toimijoiden mahdollisuudet toimia tulisi selvittää ennakoivasti ja sopia ennakkoon yhteistyökäytännöistä. Kaikkien apu on tarpeen, jotta apua voidaan tarjota yhdenvertaisesti paikkakunnasta riippumatta. Kolmannen sektorin toimijoille tulee antaa selkeä rooli myös valmiusharjoituksissa.

Tukipalveluiden tarjoamisen osalta olennaista on luoda systemaattinen järjestelmä, jonka avulla uhreihin otetaan yhteyttä tukipalveluiden tarjoamiseksi. Poliisin tulisi esitutkintalain (4:10) mukaisesti järjestelmällisesti ohjata uhrit rikoksen uhrien tukipalveluihin. On tärkeää, että ohjausta tapahtuu myös muualta kuten sairaaloista tai kriisipalveluista. Rikosuhripäivystyksen (RIKU) kautta jatko-ohjausta voidaan tehdä keskitetysti, mikäli uhrit ohjautuvat RIKUun. Auttamisjärjestelmän selkeys tarkoittaa myös sitä, että uhreille ja heidän perheilleen ei tule yhteydenottoja useilta eri auttajatahoilta. Ohjaaminen rikoksen uhrien tukipalveluihin tulee kirjata mukaan valmiussuunnitelmiin.

Kokemukset ulkomailla tapahtuneista laajemmista iskuista ovat osoittaneet, että uhrien ja heidän läheistensä kannalta olennaista on keskitetty tiedonsaanti. Tarvitaan valmiussuunnitelma sellaisen verkkosivuston perustamiseksi, josta uhrit ja läheiset saavat kaiken olennaisen tarvitsemansa tiedon kuten uhrin asema ja suojelu, hätäapu ja muut palvelut sekä niiden yhteystiedot, rikosprosessiin ja vahingonkorvaksiin liittyvät tiedot ja oikeus saada maksuton oikeusavustaja.

Ulkomaalaisten uhrien asema

Toisessa jäsenvaltiossa asuvien terrorismien uhrien asemaa on käsitelty direktiivin 26 artiklassa. Käytännön auttamistyössä on kuitenkin huomioitava myös niiden uhrien asema ja oikeudet, jotka eivät asu jossain toisessa jäsenvaltiossa.

Laajemmissa iskuissa on yleensä mukana paljon ulkomaalaisia ja matkailun lisääntyessä he ovat usein kotoisin myös muista maanosista. He voivat olla maassa yksin tai läheistensä seurassa, turisteina tai pysyvämmin. Lyhytaikaisesti oleskelevien osalta tilanne aiheuttaa uhreille ja heidän läheisilleen monenlaisia käytännön ongelmia kuten majoitus ja muut oleskelun pidentämiseen liittyvät järjestelyt, mahdolliset kotiinkuljetukset sekä erilaiset ylimääräiset taloudelliset seuraukset pitkittyneestä oleskelusta. Kaoottisissa tilanteissa omaisuuskin voi kadota. Vakuutukset eivät välttämättä kata kaikkia kuluja ja korvaukset tulevat jälkikäteen. Tarvitaan siis myös suunnitelmat taloudellista hätäapua varten. Ulkomaiden kokemukset kertovat kuinka tärkeää ulkomaalaisille uhreille voi olla saada hätäapua esimerkiksi majoittumista ja ruokaa varten.

Rajat ylittäviä tilanteita varten olisi tärkeää luoda pelisäännöt sille, miten kotimaahansa palaava uhri ohjataan kotimaan tukipalveluihin. Kuka tapahtumamaassa kysyy ja välittää tiedon siitä, että uhri haluaa yhteydenoton tukipalveluista? Tai kenellä on oikeus ja velvollisuus Suomeen palaamisen jälkeen ottaa yhteyttä uhriin varmistaakseen, että hän on tietoinen saatavilla olevista tukipalveluista?

Kotimaahansa palaavien osalta tärkeää on hyvä yhteistyö tapahtumamaan ja asuinmaan viranomaisten välillä, jotta uhri saa tarvitsemansa tiedon muun muassa rikosprosessista ja vahingonkorvauksista. Mahdollisen oikeudenkäynnin osalta tulee käytännön järjestelyitä liittyen

esimerkiksi matkustamiseen paikanpäälle tai videoyhteyden järjestämiseen, tulkkaukseen ja oikeusavustajan hankkimiseen.

Suomessa asuvien henkilöiden joutuessa terrorismirikoksen uhreiksi ulkomailla, on tärkeää informoida heitä saatavilla olevista palveluista heidän palatessaan kotimaahansa. Useimmiten yhteyttä otetaan tilanteissa, joissa uhri on palaamassa tai palaa Suomeen. Suomessa tapahtuvan avun lisäksi RIKU auttaa henkilöä myös löytämään paikalliset rikosuhripalvelut, mikäli hän joutuu jäämään tapahtumamaahan pidemmäksi aikaa ja tarvitsee apua paikan päällä. Tätä työtä auttaa laajapohjainen Victim Support Europen (VSE) jäsenjärjestöjen yhteistyö, joka aktivoituu Euroopassa tapahtuneiden terrori-iskujen myötä.

Suomen ulkomaan edustustoilla on tärkeä rooli neuvoa ja avustaa kaikkia Suomessa asuvia ulkomailla hätään joutuneita henkilöitä. Edustustot on tärkeä kytkeä mukaan valmiussuunnitteluun ja verkostoyhteistyöhön uhrien auttamiseksi.

RIKUn palvelut on luonnollisesti tarkoitettu myös Suomessa uhriksi joutuneille ulkomaalaisille. Autamme heitä normaalien palveluidemme puitteissa ja ohjaamme tarvittaessa heidät oman kotimaan uhripalveluiden piiriin, mikäli he palaavat kotimaahansa. Yhteistyötä tarvitaan lisää myös Suomessa olevien ulkomaan edustustojen kanssa.

Rikosuhripäivystyksen valmius

Oikeusministeriö on antanut julkisen palveluvelvoitteen rikoksen uhrien yleisten tukipalveluiden tuottamisesta Suomen Mielenterveysseuran hallinnoimalle Rikosuhripäivystykselle vuosille 2018–2027. Terrorismirikoksen uhrit saavat RIKUsta palveluvelvoitteeseen sisältyvät EU:n rikosuhridirektiivin 8 ja 9 artiklan mukaiset uhrien yleiset tukipalvelut. RIKU ei kuitenkaan ole valmiusjärjestö eikä sillä ole laajempaa hälytysvalmiutta isoja kriisitilanteita varten. Kuten hallituksen esitykseen on kirjattu RIKU voi pidentää puhelin- ja chat-palveluidensa sekä tarvittaessa myös muiden palveluidensa aukioloaikoja tarpeen ja resurssien mukaan. Etenkin pienemmillä paikkakunnilla RIKUlla voi olla isompi rooli alun kriisivaiheen auttamistoimissa.

Terrori-iskuihin liittyy tarve nopeaan kriisiapuun. Psykososiaalisen tuen järjestäminen suuronnettomuustilanteissa on sosiaali- ja terveydenhuollon vastuulla. Myös järjestöjen kuten Punaisen Ristin, Suomen Mielenterveysseuran ja sen paikallisten kriisikeskusten sekä uskonnollisten yhteisöjen tarjoamalla nopealla kriisiavulla on tärkeä merkitys kriisiavun tarjoamisessa henkilökohtaisen ja ryhmämuotoisen avun sekä puhelin- tai chat-auttamisen muodoissa. Myös monien muiden järjestöjen puhelinauttamista kuten Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja nuorten puhelinta sekä Vanhempainpuhelinta voidaan hyödyntää keskusteluavun tarjoamisessa erityisille kohderyhmille. Ensi- ja turvakotien liiton jäsenyhdistykset ovat kokeneita perhe- ja lähisuhdeväkivallan tai sen uhan alaisiksi joutuneiden auttamisessa ja myös ne voivat toimia osana paikallista kriisiauttamisen verkostoa näin sovittaessa.

Akuutissa tilanteessa tärkeää on tarjota RIKUn palvelua aktiivisesti muiden kriisiorganisaatioiden kautta siten, että asiakkaita ohjataan niistä RIKUun tai heille kerrotaan RIKU palveluista. Jo ennakkoon tietoisuutta RIKUn toiminnasta ja palveluista rikoksen uhreille, heidän läheisilleen sekä rikosasiassa todistaville on koulutuksen avulla lisättävä viranomaisissa ja valmiusjärjestöissä.

Palveluiden maksuttomuus

Kuten hallituksen esityksen sivulla 87 todetaan 24 artiklan 3. a) alakohdan psykologiseen tukeen viitaten, on direktiivin täytäntöönpanoon liittyen vielä tarvetta selventää ja pohtia kansallisia käytäntöjä palveluiden maksuttomuuden suhteen. Pidämme tärkeänä, että käytännöissä varmistetaan näiden palveluiden maksuttomuus siten kuin terrorismidirektiivi edellyttää. Olisi

myös kohtuutonta, jos ulkomaalaisilta uhreilta perittäisiin maksuja heidän terrori-iskun vuoksi saamastaan sairaanhoidosta. Palveluiden maksuttomuus olisikin tärkeä varmistaa ohjeistuksilla ja tarvittaessa säädösmuutoksin.

Terrorismin uhrien suojelu (25 artikla)

Terrorismin uhrien suojelun tarpeeseen on kiinnitettävä erityistä huomiota rikoksen luonteen vuoksi. Rikosuhridirektiivin myötä esitutkintalakiin lisättyä uhrin suojelutarpeen arviointia (11:9a) tulisi aina soveltaa tämän tyyppisissä rikoksissa, jotta varmistetaan kaikki mahdolliset toimenpiteet uhrin suojelemiseksi ja lisäkärsimysten välttämiseksi. Haluamme tässä yhteydessä korostaa sitä, että uhrin ohjaaminen tukipalveluihin on myös kytketty suojeluntarpeen arviointiin ja tulee ottaa huomioon suojeluntarpeen arvioinnin menettelyn käytännön kehittämistyössä.

Lopuksi haluamme korostaa sitä, että tässä lausunnossa esille nostettuihin ja hallituksen esityksen sivulla 89 mainittuihin direktiivin 24 artiklan (Terrorismin uhrien auttaminen ja tukeminen) 4. kohtaan liittyviin kehittämistarpeisiin tulee tarttua koordinoidusti valtionhallinnossa ja tälle työlle tulee nimetä vastuullinen taho. Kolmannen sektorin toimijat tulee alusta lähtien ottaa mukaan kehittämistyöhön.

Leena-Kaisa Åberg
toiminnanjohtaja
Rikosuhripäivystys
leena-kaisa.aberg@riku.fi
puh. 050 3378703